

A francia fegyveres kollaboráció a második világháborúban

Bár jelen írás célja egy a közelmúltban Franciaországban megjelent monográfia bemutatása, szerencsés módon mégis egy magyar szerző művének szenteljük a következő oldalakat. A könyv írója ugyanis *Bene Krisztián*, a Pécsi Tudományegyetem Francia Tanszékének vezetője, egyetemi adjunktus. A szerző ugyanebben az intézményben szerzett történelem és francia szakos bölcsész és tanári diplomát, majd pedig a Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskolájában folytatott doktori tanulmányokat. Kutatási témája *Ormos Mária* professzor asszony vezetésével a második világháború alatti francia fegyveres kollaboráció volt, amelynek tudományos igényű feltárásával ezidáig nem csupán a magyar, de a nemzetközi történetírás is adós maradt. Ezt a hiányosságot pótolta Bene Krisztián, aki 2010-ben *summa cum laude* minősítéssel védte meg a speciális kérdésnek szentelt doktori értekezését, amely a téma iránt érdeklődők számára az interneten is hozzáférhető.¹

A doktori értekezések általában rövid időn belül könyv formájában is napvilágot látnak, ez ebben az esetben sem volt másképp. Azonban a könyv nem magyarul és nem hazánkban jelent meg, hanem az Éditions Codex gondozásában francia nyelven Franciaországban. Ez az érdekes különbség ad lehetőséget arra, hogy részletesen bemutassuk a különban megjelent monográfiát, ennek kapcsán pedig szót ejtsünk a hazai közönség számára is hozzáférhető (és nyilván könnyebben érthető) értekezésről is. Bár kétségkívül beérhetnénk annyival, hogy a könyv az értekezés némiképp átdolgozott, javított és kibővített változata, jelen sorok írója szerint – kissé rendhagyó módon – érdemes közelebbről megvizsgálni a két munka eltérő és közös vonásait.

A témaválasztás már önmagában is nagyon érdekes, hiszen bár a második világháború különböző aspektusaival kapcsolatban könyvtárakat megtöltő irodalommal rendelkezünk, Franciaország legutóbbi világegésben való sze-

1, Bene Krisztián: *A francia fegyveres kollaboráció a második világháborúban*. Pécs, 2010. 404 o. (<http://www.doktori.hu/index.php?menuid=193&vid=5746>, illetve <http://www.idi.btk.pte.hu/disszertaciok>).

repe kevésbé hangsúlyosan jelenik meg ezekben a művekben. Nyugodtan feltételezhetnénk, hogy a helyzet alapvetően más Franciaország könyvesboltjaiban, és annyiban nem is tévednénk, hogy a szövetségesek oldalán harcoló franciákkal valóban számos könyv és cikk foglalkozik. Azonban a szövetségesek ellen harcoló franciákról érdemben alig emlékezik meg a francia történetírás, így kijelenthetjük, hogy a szerző mind külföldön, mind pedig idehaza hiánypótló munkát hozott létre, amikor céljaul tűzte ki a német fegyveres erők kötelékében szolgálatot teljesítő francia önkéntesek történetének megismertetését. Az első megközelítésre jelentéktelennek tűnő téma mélységét az is jól érzékelteti, hogy a magyar nyelvű értekezés és a francia nyelvű monográfia is meglehetősen terjedelmes (404 és 592 oldal), tehát szemlátomást számos olyan – főként ismeretlen – információ állt a szerző rendelkezésére, amit érdemesnek talált megosztani az olvasóközönséggel.

Ezt az információgazdagságot jól jellemzi az a tény is, hogy Bene Krisztián nem előzmények nélkül vágott bele ezeknek a nagyszabású műveknek a megírásába. Irodalomjegyzékének tanulása szerint az elmúlt évek során tucatnyi, a témával foglalkozó tanulmány és cikk jelent meg tollából magyar és francia nyelven idehaza és külföldön, melyekben a fegyveres kollaboráció egy-egy fejezetét járta körbe részletesen.

A szerző művei bevezetésében részletesen bemutatja kutatásának állomásait, valamint azokat a forrásokat, melyekre a munka során támaszkodott. Külön kiemeli, hogy a rendelkezésre álló könyvészeti források nagyobb része az érintettség okán elfogult személyektől származik, így bár használatuk nem elvetendő, de csak és kizárólag a levéltári forrásokkal való összevetés után elfogadható. Ennek jegyében a munka gerincét a különböző francia (Archives nationales françaises, Institut d'histoire du temps présent, Service historique de la défense) és német (Bundesarchiv-Militärarchiv) levéltárakban végzett kutatások adták, amelyeket a fent említett másodlagos források – elsősorban visszaemlékezések – alapos forráskritika után csupán kiegészítettek.

A két nagy terjedelmű munka alapvetően ugyanazt a szerkezetet követi, így a bemutatás során a könyv felépítésére szorítkozom, mely ugyanakkor teljes egészében vonatkoztatható az értekezésre is. A mű hat részből áll, melyek kronologikus sorrendben tárgyalják a francia fegyveres együttműködéssel kapcsolatos érdemi eseményeket. Az elsőben Bene Krisztián fontosnak tartja bemutatni a jelenség előzményeit, melyek igen messzire nyúlnak vissza, hiszen az első világháború hatásai ugyanolyan fontosak, mint a két háború közti nemzetközi nagypolitika vagy a francia belpolitikai paletta egyes szélsőséges csoportjainak körében végbemenő ideológiai változások. A szerző annyi engedményt tesz az olvasónak, hogy könyvében kevésbé részletesen

tárgyalja a francia nagypolitika történetét, ehelyett inkább a szélsőséges politikai mozgalmak tevékenységét hangsúlyozza. A Franciaország történelme iránt érdeklődő magyar olvasó azonban jobban megismerheti az európai nagypolitikán belüli francia helyzetet is, amely önmagában is nagyon érdekes lehet a korszakot jobban megismerni vágyók számára. Legalább ilyen fontos a második világháború alatti francia politikai-katonai viszonyok bemutatása, mely nélkül értelmezhetetlen lenne a németekkel való együttműködés is. Ugyanakkor nagyon fontos felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy a vizsgált időszak nagyobbik felében a francia kormányzat meghatározó erői elzárkóztak a kollaborációtól, ezért fog az jelentős ideig az állami kereteken kívül, a szélsőséges politikai erők „magánvállalkozásaként” megvalósulni.

Az ezt követő szakasz a már szűkebb értelemben vett fegyveres kollaborációval foglalkozik és az ún. Légion des volontaires français contre le bolchevisme, azaz a Francia Önkéntes Antibolsevik Légió történetét mutatja be részletesen. Ennek keretében megismerhetjük a szervezet megalakulásának körülményeit, a tagság toborzását, a jelentkezők motivációját, majd pedig ezt követően a fegyveres alakulat katonai alkalmazásának történetét. Bár a politikai indíttatásból a párizsi kollaboráns pártok bábáskodása mellett létrehozott szervezet nem ért el átütő sikert a francia lakosság körében, hiszen a keleti hadszíntéren végül csupán alig 5 800 fő teljesített tényleges szolgálatot, már önmagában létezésének ténye is meglepő még a korszak történelmében járatos olvasók számára is. A fentiekből következően fontos leszögezni, hogy kezdetekkor a francia kormány nem vállalt aktív szerepet az alakulat működésében, később azonban – felismerve a benne rejlő politikai és katonai lehetőségeket – már megpróbálta befolyása alá venni, ez a kísérlet azonban kudarcot vallott a német fél ellenállása miatt. Ebből kifolyólag a Francia Antibolsevik Légió a francia szélsőséges erők kezdeti jelentős befolyása ellenére mindvégig német irányítás alatt maradt. Ez tette lehetővé azt is, hogy a katonai egység 1941 végétől, amikor már a Moszkva elleni hadműveletben is részt vett, folyamatosan a keleti hadszíntéren teljesítsen szolgálatot egészen 1944 júliusáig. Bár az első vonalban csupán két epizodikus felbukkanása volt (1941-ben és 1944-ben), az alakulat a Közép Hadseregcsoport háterszágában számos partizánelhárító hadműveletben vett részt meglepő hatékonysággal, melyet vonakodva ugyan, de még a felettes német hatóságok is elismertek és jelentős számú kitüntetéssel jutalmaztak. Ennek ellenére a Légió története nem ért véget 1944 augusztusi felosztatásakor, ugyanis annak tagjait kötelező érvénnyel – és gyakran akaratuk ellenére – átvezényelték a Waffen-SS kötelékébe, ahol további harcok vártak rájuk.

A harmadik rész a francia kormány lépéseire koncentrál, melyekkel a vezető francia politikusok megpróbálták helyet követelni maguknak a fegyveres

kollaboráción belül. A szerző szerint a francia vezetés túl későn ébredt és nem volt képes kiaknázni a francia fegyveres potenciálban rejlő alkupozíciót, így az egymást követő engedmények mindig csupán a német érdekeket szolgálták anélkül, hogy hasznot hajtottak volna Franciaországnak. A francia kormány által létrehozott két új szervezet, a Légion tricolore (Trikolór Légió) és a Phalange africaine (Afrikai Falanx) tevékenysége teljes mértékben aláátmasztja ezt a megállapítást. Az előbbi 1942 tavaszán hozta létre a francia vezetés azzal a céllal, hogy a Francia Antibolsevik Légiót magába olvasztva egyrészt új alapra helyezze a francia–német katonai kapcsolatokat, másrészt pedig minimálisra csökkentse a kollaboráns pártok kezében összpontosuló katonai potenciált. A biztató kezdetek után azonban a kezdeményezés látványos kudarcot vallott, mikor 1942 őszén a német hatóságok a fegyverszüneti feltételek megértésének ürügyével elrendelték a szervezet felosztatását.

Az utóbbi formáció nem sokkal később, 1942 novemberében szintén a francia kormány vezetésével jött létre annak érdekében, hogy lehetőséget biztosítson Franciaországnak saját észak-afrikai területeinek fegyveres védelmére, mely a Fáklya-hadművelet során partraszálló angolszász csapatok miatt vált szükségessé. A német fél azonban újból megvétőzta az ötletet. Ezúttal arra hivatkoztak, hogy az anyaországban esetlegesen felállított új katonai alakulatok Afrikába szállításához nem áll rendelkezésre elégséges szállítókapacitás, így végül a nagyszabású csapatkoncentráció helyett csupán egy párfős katonai delegáció repülhetett Tunéziába, amely egy helyben toborzott néhány száz katonából álló alakulat révén fejtett ki szimbolikus katonai ellenállást a szövetségesekkel szemben. Jól látható, hogy mindkét kezdeményezés a német fél fogadókészségének hiánya miatt vallott kudarcot, ugyanis a német vezetés ekkor még sürgősségnek tartotta a francia katonai potenciál bevonását a háborúba, mivel túl veszélyesnek tartotta a cserébe kérhető esetleges engedményeket, mint például a francia fegyverszüneti hadsereg létszámának növelését vagy fegyverzetének modernizálását.

A negyedik részt a szerző az ún. „polgárháborús hadsereg” bemutatásának szentelte, ugyanis ebben a Milice française (Francia Milícia) történetét ismerteti meg az olvasóval, különösen annak a németekkel való fegyveres együttműködésben játszott szerepére koncentrálva. Ez a paramilitáris szervezet nagyon fontos szerepet játszott a német vezetés alatt álló Franciaország rendvédelmében, mivel az egyszerű rendezvénybiztosító egységből nagyon rövid idő alatt az ország legrettegettebb és leggyűlöltebb politikai segédrendőrségévé nőtte ki magát, mely az eszközökben nem válogatva szolgált ki a német érdekeket. A Milícia eredetileg a Vichy-kormány által létrehozott állampárt-kezdeményezés, a Légion française des combattants (Frontharcosok Légiója) rendezvénybiztosító alegysége volt Service d'ordre légionnaire (Lé-

giós Rendfenntartó Szolgálat) néven, Joseph Darnand vezetése alatt, amely hivatalosan semmilyen fajta önállósággal nem rendelkezett. Az ambiciózus vezető energikus fellépése azonban gyorsan változtatott ezen a helyzeten: míg a veteránmozgalom társadalmi mozgósító hatása elmaradt, az eredetileg marginális jelentőségű rendfenntartó alakulat magához vonzotta a legelkötelezettebb személyeket, akik készek voltak aktívan fellépni a Nemzeti Forradalom győzelme érdekében. A német paramilitáris egységek mintájára megszerveződő SOL létszáma hamarosan már közel 30 000 főre nőtt, tagjai pedig ideológia oktatást és katonai jellegű kiképzést is kaptak, hogy adott esetben saját honfiarsaik ellen is hatékonyan tudjanak fellépni.

A belső támogatottságot egyre inkább nélkülöző francia vezetés felkarolta a Darnand nevéhez kötődő kezdeményezést és 1943 elején egy önálló szervezetet hozott létre a SOL tagjai számára. Ez volt a Francia Milícia, amely a kormány támogatását háta mögött tudva nagy lendülettel folytatta korábbi tevékenységét, de ezúttal már nemzeti szinten. Noha ilyen jogosítványokkal nem rendelkeztek, a milicisták számos helyen közigazgatási és rendfenntartási feladatokat láttak el, amelyek keretében a francia társadalmat igyekeztek az általuk helyesnek tartott útra terelni. A túlkapásoktól sem mentes tevékenység hamarosan összetűzésekhez vezetett az Ellenállással, ahonnan már nagyon rövid volt az út a franciák közötti polgárháborúig.

Ez egyben végleges elkölteleződést is jelentett a németek oldalán, akik fegyverekkel is támogatták a szervezetet. Cserében azonban nem elégedtek meg a Milícia helyi rendfenntartásban ellátott – egyébként meglehetősen eredményes – szerepével, de katonai tapasztalatokkal rendelkező embereket is kértek a Waffen-SS keretében felállított francia alakulat számára. Bár az önkéntesek száma ekkor még nem volt túl jelentős (kevesebb mint 200 fő), de jelentős hozzájárulást jelentettek az új egység számára, mivel szinte kizárólag korábbi tisztokról és altisztokról volt szó, akik a későbbiekben komoly szerepet kaptak a különítmény vezetésében. Ez a fajta szerepvállalás azonban azt is maga után vonta, hogy Franciaország felszabadításakor a Milícia tagjainak el kellett hagyniuk az országot, ahol kivégzés várt volna rájuk (ahogy az sok esetben meg is történt). A menekülteket azonban Németországban sem várták tárt karokkal, ugyanis az alkalmas embereket besorozták a fegyveres erők kötelékébe, a többieknek pedig – ideértve a családtagokat is – gyárakban kellett dolgozniuk a szűkös fejadagokért cserébe. Ennek eredményeképp a milicisták nagyon magas árat fizettek a döntésükért: akik elkerülték az otthoni felelősségre vonást, többségükben a harcmezőn veszítették életüket egy értelmetlen és reménytelen küzdelemben.

A könyv legerjedelmesebb szakasza a Waffen-SS soraiban szolgáló francia katonákkal foglalkozik. Bár az többé-kevésbé közismert tény, hogy a

második világháború folyamán ez a híres-hírhedt katonai szervezet egyfajta nemzetközi olvasztótégelyként működött, a francia szerepvállalás tényszerű bemutatása ezidáig váratott magára. Bene Krisztián ennek a hiányosságnak a pótlására vállalkozott ebben a fejezetben, ahol megismerteti az olvasóval az egység születéséhez vezető politikai egyezkedést, az alakulat létrejöttét, a toborzást, az önkéntesek kiképzését, majd pedig harcba vetését a keleti hadszíntér különböző pontjain. Ugyanakkor itt emlékezik meg azokról a kevésbé ismert francia (vagy franciák alkotta) alakulatokról is, melyek a németek oldalán szálltak harcba a háború folyamán. Jelen ismertetés területi kereteit messze meghaladja ezek részletes bemutatása, így most csupán a Waffen-SS kötelékében szolgálatot teljesítő franciák történetének rövid összefoglalására teszünk kísérletet.

A német szervezet sokáig nem érdeklődött az esetleges francia katonai potenciál iránt, így csupán relatíve későn, 1943 nyarán született megállapodás a német és a francia kormány között arról, hogy franciák is jelentkezhetnek a Waffen-SS-be, mely egy önálló alakulat keretein belül várta őket. Ez egyben a németek élőerő-utánpótlás problémáinak beismerése is volt, de ezt ekkor a korábbi mozgásterét is elvesztő francia kormány már nem tudta érdemben kiaknázni, így feltételek nélkül fogadta el a német döntést. Meglepő módon a franciák igen nagy számban jelentkeztek a német alakulatba, így kezdetben igen komoly szelekciót tudtak alkalmazni, melynek eredményeképpen csupán minden második jelentkező kezdhetette meg katonai kiképzését az elzászi Sennheim (Cernay) közelében található táborban. A szerző hangsúlyozza, hogy nem ágyúöntelék felkészítése zajlott itt, hiszen az önkéntesek többsége közel egy éven keresztül tartó alapos kiképzésben részesült először Elzászban, később pedig a Cseh-Morva Protektorátus területén. Az alakulat egy részét elsőként 1944 nyarán Galíciában vetették be egy ellentámadás során a 18. „Horst Wessel” SS-páncélgránátos hadosztály kötelékében, melynek soraiban számos magyar állampolgár (elsősorban bácskai népi németek) is szolgálatot teljesített. Bár az augusztus folyamán lezajlott hadműveletekben való részvétel sikeres volt, a franciák veszteségei elképesztően magasak voltak, meghaladták a 80 százalékot.

A franciákra ezt követően újabb intenzív kiképzési időszak várt, melynek során létszámukat is igyekeztek felduzzasztani, hogy önálló hadosztályt alkossanak. Ennek keretében számos, más alakulathoz (haditengerészet, Francia Antibolsevik Légio stb.) szolgálatot teljesítő franciát helyeztek át 1944 őszén a Waffen-SS-hez, melynek eredményeképp 1945 januárjában létrehozták a 33. „Nagy Károly” SS-páncélgránátos hadosztályt. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy ez az egység csak nevében volt hadosztály, mivel sem

létszáma (8 000 fő alatt), sem pedig felszerelése (mely nélkülözte a nehéz-fegyverzetet) alapján nem minősült valódi hadosztálynak. Ettől függetlenül az egységet január végén Pomerániában bevetették az éppen támadásba lendülő Vörös Hadsereg ellen, mely a következő hónap folyamán gyakorlatilag megsemmisítette az alakulatot, melynek kevesebb mint 1 000 tagja menekült meg. Ezt követően megkezdődött a francia egység újjászervezése, mely a háború lezárulta miatt már nem fejeződött be. Ettől függetlenül azonban még egy bevetés várt a francia önkéntesek egy részére, ugyanis az újjászervezés alatt álló alakulat német parancsnokát, Krukenberg tábornokot április végén Berlinbe rendelték, ő pedig egy válogatott emberekből álló, hozzávetőlegesen 300-350 főből álló különítményt is magával vitt a német fővárosba. Ez a speciális – és a körülményekhez képest jól felszerelt – egység kis létszáma ellenére emlékezetes küzdelmet vívott a Birodalmi Kancellária előtt az ostrom végéig megakadályozva a szovjet csapatok áttörését saját védelmi szakaszán. Az talán kevésbé meglepő, hogy ennek a különítménynek minden tagjára halál vagy hadifogság várt.

A kötet nem fejeződik be a háború alatti események bemutatásával, mivel a szerző különös figyelmet fordít arra, hogy az olvasókat megismertesse a fegyveres kollaborációban résztvevő személyek háború utáni sorsával. Kitér a hadifogságba esettekre, akik különböző szovjet táborokban – gyakran embertelen körülmények között – várták a háború végét, ahonnan aztán meglehetősen gyorsan hazatelepítették őket, hiszen francia állampolgárként hivatalosan egy baráti állam fennhatósága alá tartoztak. Ez azonban gyakran nem jelentette helyzetük jobbra fordulását, mivel a francia hatóságok felkészülten várták a hazaérkezőket, hogy az akaratuk ellenére besorozottak, a korábbi hadifoglyok és a kötelező munkaszolgálatra Németországba szállított munkások közül kiválogassák a fegyveres szolgálatot önként vállalókat. A megfelelő dokumentációval ellátott nyomozók nagyon hatékonyan végezték munkájukat, így a korábbi önkéntesek jelentős része hamarosan francia börtönökben találta magát, ahol újból kíméletlen bánásmód, valamint súlyos ítéletek vártak rájuk. Hozzá kell tenni, hogy ezek az emberek bizonyos szempontból szerencsések voltak, mivel bírósági ítéletek alapján kellett elszenvedniük valamilyen mértékű büntetést, míg az ország felszabadulása idején számos esetben történtek túlkapások, melyek során számos, a kollaborációban érintett személyt tárgyalás nélkül végeztek ki, illetve lincseltek meg az idegen elnyomás alól frissen felszabadult franciák.

Ugyanakkor a kollaboránsok története még itt sem ért véget teljesen, mivel az elítéltek egy szűk rétege lehetőséget kapott rá, hogy fegyveres szolgálattal válthassa meg börtönbüntetését. A kevésbé súlyos büntetéssel sújtott elítéltek

jelentkezhetek indokínai fegyveres szolgálatra, ahol a függetlenedni vágyó felkelők ellen vívott küzdelemben nagy szükség volt harcedzett katonákra, a börtönökben ülők pedig pontosan ilyen emberek voltak. Noha az elítéltek körében hatalmas volt a lelkesedés és tömegesen jelentkeztek a felkínált lehetőségre, a francia kommunista párt közbelépése miatt végül csupán egyetlen zászlóaljzat állítottak fel és vetettek be, melynek tagjai rászolgáltak a beléjük vetett bizalomra és jól helytálltak a nehéz és veszteség teljes gyarmati harcokban.

Bene Krisztián a könyv összegzésében érdekes következtetésre jut: a rendelkezésére álló statisztikák alapján felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a fegyveres kollaborációban résztvevők száma nagyságrendileg nem maradt el a Szabad Francia Erőkhöz önként csatlakozó franciák számától. Bár természetesen ez nem jelenti azt, hogy a két erő hasonló támogatottságot élvezett volna a francia lakosság körében, de jól mutatja, hogy a társadalom döntő többsége nem kötelezte el magát egyik fél oldalán sem, így mind a szövetségesek, mind pedig a németek oldalán való aktív (fegyveres) részvétel egy nagyon szűk kisebbséghez köthető.

Meg kell említeni a könyv formai kivitelezését is, mely jelentős különbségeket mutat a doktori értekezéshez képest. Míg utóbbi teljes egészében nélkülözi az ábrákat és illusztrációkat, a kötet értékét nagyszámú térkép és fénykép emeli, mely közelebb hozza a témát az olvasóhoz. A képek egy része külön érdekességet jelenthet a magyar olvasóknak, hiszen korabeli magyar propagandaújságok kép- és szöveganyagának felhasználásával kerültek be a kötetbe. A dolgozatból megismert nagyszámú részletes levéltári melléklet a könyvben is visszaköszön, itt azonban már személynévmutatóval és a jelentősebb személyek betűrendes életrajzával is találkozunk, így a tudományos igényű érdeklődők is eredménnyel forgathatják a terjedelmes monográfiát.

Mindezek alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a franciául tudó olvasó egy jó stílusú, olvasmányos és szakmailag megbízható összefoglalót foghat kézbe egy ezidáig rendkívül kevésbé ismert, de nagyobb érdeklődésre számot tartó témáról, ha rászánja magát Bene Krisztián könyvének elolvasására. A nyelvet nem bírók számára sincs veszve minden, hiszen a mű lényegi részei magyarul is könnyedén hozzáférhetőek az interneten és remélhetőleg rövid időn belül könyv formájában is napvilágot látnak majd a második világháború iránt érdeklődő szakmai valamint laikus közönség örömeire és hasznára.

Bene Krisztián: La collaboration militaire française dans la Seconde Guerre mondiale Éditions Codex, Talmont St. Hilaire, 2012. 592 o.

Kult László